

הוראה והכשרה לעבודה סוציאלית בתקופה מתמשכת של אי-ודאות

נחמי באום

"למידה מרחוק" ו"מפגש מקוון" פלשו עם מגפת הקורונה לאוצר המילים היומיומי שלנו. כמי שמלמדים ומכשירים סטודנטים לעבודה סוציאלית, עד לפני זמן-מה לא העלה איש מאיתנו בדעתו שמושגים כאלה יכולים להפוך חלק משפת הדיבור היומיומית שלנו. המילים "למידה", "הכשרה" ו"מפגש" שימשו את כולנו באופן שהיה ברור, הן לדובר והן לשומע, על מה מדברים ולמה מתכוונים. אלא שהמגפה כפתה עלינו שינויים רבים, והם מתבטאים, בין השאר, בטביעת מושגים שנשמעו עד כה כאוקסימורון. מושגים אלה הופכים שגורים בפינו יותר ויותר, כולנו יודעים כבר למה מתכוונים כשאומרים "מפגש מקוון בZoom". העובדה שחידושי השפה הפכו בפרק זמן כה קצר שגורים בפי כולנו מעידה על יכולותינו להתמודד עם שינויים ואפילו הם מרחיקי לכת, אך היא אינה משקפת את מה שהתרחש ומתרחש מאחורי הקלעים.

התנסינו אמנם בלימוד מקצוע העבודה הסוציאלית בעיתות שאינן שיגרה – גם בתקופות שבהן היו בארץ פיגועים או מלחמות, כשהיינו כולנו, מורים, מדריכים וסטודנטים, חשופים לאותו איום – למה שמכונה "מציאות טראומטית משותפת". אלא שהוראה והכשרה בימים של מגיפה טרם ידענו.

איך אפשר ללמד עבודה סוציאלית בימים של מגיפה? ! אלה ימים שבהם נדרש ריחוק בין-אישי, ימים שבהם פחות אם בכלל, מתאפשרת התכנסות של קבוצות, ימים שבהם הכרחי לעשות מסכות ולכסות את הפה – שהוא מקור עיקרי, כמעט יחידי, למגע מקצועי בין עובד סוציאלי למטופל, בין עובד סוציאלי למשפחה, בין עובד סוציאלי לקבוצה או לקהילה ובין סטודנט למדריך! מה עושים כשמפגש שהוא המרחב שבו מתרחשת ההתערבות, הלמידה וההדרכה אינו אפשרי? האם אפשר בכלל ללמד את המקצוע על כל מורכבותו בתנאים כאלה, בתנאים בהם מפגש של ממש אינו אפשרי?

שאלת "האם" קיבלה מענה מהיר, מידי, כמעט ללא היסוס – ממשיכים ללמד, ממשיכים את ההכשרה המעשית, ממשיכים לקיים מפגשי הדרכה – ממשיכים. אבל שאלת ה"איך" ריחפה באוויר. בניסיון לתת מענה מידי מבלי לאבד את אמות המידה המקצועיות התגייסנו. בבתי הספר ומחוץ להם התארגנו צוותי עבודה. פורום מנהלי בתי הספר ופורום מרכזי ההכשרה התארגנו לחשיבה משותפת איך לא לאבד את הדרך הייחודית המאפיינת את הלימודים וההכשרה למקצוע העבודה הסוציאלית. הבנו שעלינו להתאים את עצמנו, מורים ומדריכים, בצורה אופטימלית למשימת ההוראה וההכשרה, ובה בעת לעשות כל מה שאפשרי בכדי לשמור על המשכיות כיאה להתארגנות של מקצוענו בעימות חירום. עברנו ברגע אחד מהוראה פרונטלית להוראה מקוונת, עם ניסיונות להתאים את עצמנו למדיום החדש. לכולנו היה ברור שיש לעשות הכול כדי שיתאפשר שיח בין המרצים לסטודנטים ובינם לבין עצמם. היה ברור שעלינו להתארגן באופן שחושף את הסטודנטים לאופן מתן מענה למטופלים גם בעימות חירום, תוך הקפדה על כל כללי האתיקה. נוכחות המורים בשיעורים ומחוצה להם, זמינותם לסטודנטים ונכונותם להתמסר ל"החזקת" הסטודנטים, הן כבודדים והן כקבוצה לומדת, נתנו את אותותיהם. מערך ההדרכה "החזיק" את הסטודנטים בגמישות ובמקצועיות, ורוב המדריכות התנהלו ברגישות ובסבלנות באופן שהיווה מודל ל"איך" ול"מה מצופה מעובד סוציאלי" לא רק בימי שיגרה אלא גם בימים קשים של מצב חירום מתמשך.

חשבנו באופטימיות שמצב החירום, כדרכם של מצבי חירום, יגיע תוך זמן קצר לקיצו. אך לא כך היה. משהבנו ששנת הלימודים הבאה עלולה גם היא להימשך בצילה של מגיפת הקורונה, התגייסנו לחשיבה משותפת כדי להיערך מראש (ככל האפשר) לאתגר המתמשך שבהוראת המקצוע. היה עלינו לגבש תפיסה מנחה שתשמור על רמת למידה אופטימלית, הן במסגרת האקדמית והן במסגרת ההכשרה המעשית, תוך שמירה על האתיקה והערכים שהם ליבת המקצוע. בכל מרחב הפנינו את תשומת ליבנו לסטודנטים, למדריכים ולמורים.

אז מה עשינו ומה אנחנו עושים לקראת השנה הבאה?

המדיניות הכוללת באשר להכשרה המעשית מכוונת לנוכחות הפיזית של הסטודנטים במקומות ההכשרה, תוך התייחסות למצב המשתנה, למדיניות הארגון ולבריאות הסטודנטים. בה בעת הנחינו את מקומות ההכשרה והמדריכים להיערך למצב של הכשרה מרחוק במקרה של סגר, מלא או חלקי, או למצבים שבהם סטודנטים מסוימים יהיו מנועים מלהגיע לשירות. לאור מדיניות זו סטודנטים לא שובצו במקומות הכשרה שאין ביכולתם לאפשר גם עבודה מרחוק. המדריכים הוכשרו במהירות להדרכה מרחוק והם התבקשו להיערך באופן שיאפשר מעבר מעבודה פנים-אל-פנים לעבודה מרחוק. הדגשנו את החשיבות שבשמירת מסגרת ההדרכה תוך

שמירה על כל שנדרש בימים רגילים ובכלל זה שמירה על שעות הדרכה מלאות, דוחות "אני-אתה", השתתפות סטודנטים בישיבות צוות ודאגה למרחב שבו יוכלו הסטודנטים לשהות לאור המגבלות המתחייבות ועל אף המצב הקיים.

גם הסטודנטים נדרשים להיערכות מקבילה. בנוסף לדרישה שהסטודנט יהיה נוכח בכל השיעורים ובכל ימי ההכשרה, עליו להתארגן הן להגעה פיזית והן לאפשרות של למידה ועבודה מרחוק. עליו להיות מצויד כהלכה בכל שנדרש כדי לעשות את המעבר ללמידה ולעבודה מרחוק אם המצב יחייב זאת. אך כיוון ששמירה על כללי האתיקה המקצועית וההקפדה על כבודו של הזולת באשר הוא הן מאבני היסוד המנחים את ההכשרה האקדמית והמעשית, אין די בתנאים אלה: כיוון שבשיעורים ובהכשרה עולה מידע רגיש שיש להקפיד על שמירתו כפרטי, על הסטודנט לשהות בתנאים המאפשרים לשמור על סודיות ופרטיות.

לא במקרה מכונה המרחב שבו מתקיימים לימודי העבודה הסוציאלית בית-ספר. הלימודים במחלקות לעבודה סוציאלית מקנים לא רק תואר – הם הופכים את הלומדים לאנשי מקצוע. השימוש במונח "הפיכת הסטודנטים לאנשי מקצוע" עלול להישמע למקשיב מבחוץ בומבסטי מדי. ובכל זאת, אין לי ספק שלכל מי שמעורב בלימוד ובהכשרה לעבודה סוציאלית המונח נשמע מותאם והולם. כולנו יודעים, שגם בימים רגילים ההשקעה של הסטודנטים, ולא כל שכן של המורים והמדריכים, רבה ובלתי ניתנת לכימות. התהליך העיקרי מתרחש במפגשים: בין המורה לסטודנט, בין המדריך לסטודנט ובין הסטודנט לאנשים שעימם הוא מקיים קשר מקצועי. ימים אלה של מגיפה מגבילים, לעיתים עד מאוד ולסירוגין, את האפשרויות למפגשים בכיתה כקבוצת פנים-אל-פנים, במקום העבודה, בהדרכה ובקשר המקצועי עם אנשים, קבוצות וקהילות.

כאנשי מקצוע האמונים על הכשרת סטודנטים ועל "הפיכתם לעובדים סוציאליים" אנחנו יודעים מה לעשות, מתי ובאיזה אופן. בימים אלה, משהצטמצמה האפשרות למפגשים של ממש, עלינו להתכוונן מחדש. בעיקר עלינו להתכוונן מחדש לאופן שבו נעביר את ה"איך": איך ליצור תחושת קירבה למרות המרחק, איך ללמד הקשבה באוזניים ובחדרי הלב גם כשנדרש מרחק פיזי, ואיך להעביר את תחושת הידיעה ובה בעת להשאיר ברקע גם את השאלה והתהייה. איעזר במילותיו של רילקה (בוואריאציה קלה) כדי לסכם ולומר לכל העוסקים בהכשרת עובדים סוציאליים, כי בתקופה זו של אי-ודאות אין לנו אלא "לנהוג אורך רוח בדברים הלא פתורים", לנסות "לאהוב את השאלות עצמן כדרך שאוהבים חדרים נעולים או ספרים הכתובים בשפה זרה מאוד". ואוסיף את המשך דבריו: "אל תתורו עכשיו אחר התשובות, עלינו לחיות עכשיו את השאלות", בתקווה ש"אולי אז נגיע בהדרגה, בלי להרגיש בדבר, באיזה יום רחוק, לחיות את התשובה".